

Ткаченко Ю. В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ПРЕФІКСИ ПО-, ОБ-, ПЕРЕ-, НЕДО- ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ ГРАДАЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено дослідженню префіксів по-, об-, пере-, недо- як засобів вираження градації в сучасній українській мові. Проаналізовано лексеми з вищезазначеними афіксами та визначено гранд-відтінки, які вони вносять у семантичну структуру слова.

Ключові слова: словотвір, префіксація, словотворчий формант, сема, градуальна функція, градація, градуатор, градуальні опозиції, гранд-відтінок.

Словотвір – це утворення нового слова на базі однокореневого слова за словотвірними моделями, що існують у мові, тобто словотвір уможливорює концептуальну інтерпретацію дійсності, зміну її щодо нашого бачення, дозволяє зрозуміти, “які елементи позамовної дійсності і як словотвірно маркуються, чому вони утримуються свідомістю” [5, с. 9]. Афікси розрізняються продуктивністю, дистрибуцією та додатковим значенням, яке вони передають, оскільки скріплюються словотвірними засобами поля градації [3].

Префікси мають у системі дієслова подвійне значення: граматичне (з їхньою допомогою утворюється значна частина видових пар: *робити* – *зробити*) і словотворче. Переважна частина префіксів конкретизує значення дієслів, вказуючи на різне спрямування дії, на розподіл об’єктів, охоплених дією; певний характер протікання дії у часі безвідносно до моменту мовлення. В. М. Русанівський виділяє в українській мові 15 префіксів, а разом із їх фонетичними варіантами – 30 [5].

Для реалізації градаційного значення українська мова використовує префіксацію. Це такий різновид репрезентації градаційного значення, при якому похідне слово належить до тієї ж частини мови, що й твірне, але до його значення додається градаційний відтінок, виражаючи значення міри, ступеня. Префікси, не змінюючи загального значення дієслів, вказуючи на міру, ступінь чи відсутність вияву ознаки дії.

Мета статті – розглянути префікси по-, об-, пере-, недо- як засобів вираження градації в сучасній українській мові; дослідити лексеми з вищезазначеними афіксами та визначити гранд-відтінки, які вони вносять у семантичну структуру слова.

Деривати, що вказують на послаблений вияв дії, тобто слабкий ступінь градаційного вияву, вказують також і на недосягнення ними умовної норми, звичного рівня інтенсивності. Словотвірним показником послабленого вияву дії на рівні префіксації є префікс по-. В окремих випадках префікс по- може вказувати як на створення нової градаційної ознаки, так і на творення видової пари, наприклад, *гладшати* – *погладшати*. У видовій структурі дієслів основним засобом корелятивності є перфективація, тобто використання префіксів, які, приєднавшись до дієслів недоконаного виду, зазнають десемантизації і стають лише виразниками граматичного значення доконаного виду. Але видотвірна функція більшості префіксів невіддільна від словотвірної, причому остання є для них основною, тому їх розглядають у сфері словотвору як засоби творення дієслів із новими лексичними значеннями [10].

Префікс по-, приєднуючись до дієслів недоконаного виду, вносить в його семантичну структуру гранд-відтінок, позначаючи міру, ступінь вияву ознаки дії. Дієслова доконаного виду з префіксом по-, позначаючи дію, обмежену в часі і в повноті її вияву (обмежений спосіб вияву дії), виконують градуальну функцію. Так, у семантичну структуру дієслів *поблискати, побути, повертіти, подихати, посипати* префікс по- вносить градусему “недовго”. Наприклад, дієслово *поблискати* означає “блискати якийсь час” [9, с. 707]; [*Харитон:*] *Ось-ось полле [доц]... Тільки погриміло та поблискало...* /М. Кропивницький/ – блискати частково, помалу, слабким блиском; *побути* – “заїхати, зайти кудись відвідати кого-, що-небудь на якийсь час” [9, с. 710]; *Хочеться мені хоч одним оком поглянути ще на Італію, а також побути на селі* /М. Коцюбинський/ – перебувати десь певний час; *повертіти* – “вертіти якийсь час” [9, с. 715]; *Сопкін обдивився її [квітку] теж зверху і зісподу, понюхав, повертів у руках і передав назад Ясочці* /С. Васильченко/ – обертаючи, вертячи, змінювати положення чогось упродовж якогось часу; *подихати* – “дихати якийсь час” [9, с. 743]; *Він вийшов зарані з дому, щоб трохи проходитись та подихать свіжим повітрям* /Л. Нечуй-Левицький/ – обмежена дія конкретизується певною мірою часу; *посипати* – “кидати, розкидати що-небудь сипке” [9, с. 824]; *Проти вітру піском не посиплеши* /Укр. прислів'я/ – сипати в малій кількості якийсь час.

Дієслова *побродити, покликати, поникати* об'єднані градусемою “трохи”. Наприклад, лексема *побродити* означає “ходити, гуляти якийсь час без певної мети і напрямку; поблукати” [9, с. 709]; [*Хлопець:*] *Діду! Піду я по лісу поброджу [поброджу]* /П. Мирний/ – низький ступінь вияву ознаки дії, оскільки ходити повільно певний час; *поникати* – “никати якийсь час” [9, с. 792]; *Вернувся [Вітя] до двору, походив, поникав; зайшов у пасіку, ліг горілиць на траві* /С. Васильченко/ – вияв ознаки дії в незначній мірі; *покликати* – “звернутися до кого-небудь з проханням прийти, з'явитися куди-небудь” [9, с. 766].

Варто погодитися з А. В. Ісаченком, який зазначає, що префікс по-, приєднуючись до дієслів недоконаного виду, утворює дієслова, ідентифікуючою значенневою ознакою яких є сема результативності [2]. Проте дієслова такого типу виконують градуальну функцію, бо вони вказують на високий ступінь вияву ознаки дії (інтенсивний вияв дії). Лексеми *побити, побороти, поглушити, потонути* об'єднані градусемою “повністю”. Наприклад, дієслово *побити* означає “позбавити життя, вбити всіх або багатьох” [9, с. 705]; *І зо зла палицю хапає [Мірошник]... Шпурнув – та й всіх курей побив* /Л. Глібов/ – завдати сильного удару, знищити; *побороти* – “борючись з ким-небудь, перемогти” [9, с. 708]; *Дарка і сміялася, і сердилася, далі поборола Ярину і кинула в траву* /Леся Українка/ – переборювати який-небудь або чийсь опір в повній мірі; *потонути* – “занурюючись у воду, іти на дно” [9, с. 843]; *Краще в ставку потонути, як з нелюбим шлюб узяти!* /Укр. прислів'я/ – гинути, вмирати; *поглушити* – “робити нечутним (все або багато чого-небудь); заглушати” [9, с. 732]; *Дніпро своїм плеском усе поглушав* /Марко Вовчок/ – позбавляти всіх або багатьох здатності чути що-небудь.

Префікс по- вносить у семантичну структуру дієслів *порвати, повалити, подужати, пожерти* гранд-відтінок і вищеназвані лексеми об'єднані градусемою “абсолютно”. Наприклад, *порвати* – “зруйнувати що-небудь дією тиску, великим напором і т. ін.” [9, с. 804]; *Ще такий один день і – вода здійме ту кригу*

вгору, порве-поламає і понесе вздовж себе, б'ючи одну об одну... /П. Мирний/; повалити – “примусити впасти, силою перекинути” [9, с. 711]; Одним змахом кулака повалив він шинкаря на землю /П. Мирний/ – позбавити можливості триматися на ногах, змусити лягти; подужати – “перемагати кого-, що-небудь у боротьбі, змаганні” [9, с. 748]; Тимоха його не любив і як був старший од Левка годів два, та й подужав його.../Гр. Квітка-Основ./ – справлятися з ким-небудь, що вимагає фізичних зусиль; пожертви – “їсти що-небудь із жадібністю, у великій кількості (про людей)” [9, с. 752]; – Де малина? Пожерли!? Малина моя де?.. /М. Коцюбинський/ – поїдати що-небудь без остачі.

У дієслові *повісити* префікс по-, вказуючи на високий ступінь вияву ознаки дії, вносить у його семантичну структуру градосему “вбивчо”: *повісити* – “скарати на смерть через повішання” [9, с. 720]; *Шибениця? А на ній повісять от цього молодого легеня, орла полонинського, аби не грав він так більше ніколи!* /Г. Хотк./ – вказівка на високий ступінь вияву ознаки дії.

Словотворчий формант по- + -ува- (-юва-), приєднуючись до дієслів недоконаного виду, вносить гранд-відтінок – неповний вияв ознаки дії, вияв дії час від часу. Так, у семантичній структурі дієслів *побріхувати, поговорювати, полискувати, покликувати* простежуємо спільну градосему “злегка, інколи”. Наприклад, дієслово *побріхувати* означає “брехати трохи або час від часу” [9, с. 709]; *Якби її вчили брехати, то вона б і побріхувала* /Номис./; *поговорювати* – “говорити час від часу, з якогось часу” [9, с. 733]; *Шура возиться з Імочкою, каже, що пише мало, і навіть поговорює, що, мовляв, пише їй взагалі не варт, до чого воно і т. п.* /Леся Українка/ – вказівка на низький ступінь вияву ознаки дії; *полискувати* – “лиснити час від часу (про гладку поверхню чого-небудь)” [9, с. 774]; *Під молочним промінням тьмяно полискували численні дахи, куполи* /Олесь Гончар/ – виблискувати упродовж певного часу; *покликувати* – “вигукувати що-небудь час від часу” [9, с. 767]; – *Рист! Рист!* – *покликають і собі вівчарі ...* /М. Коцюбинський/.

Отже, префікс по- в сучасній українській літературній мові виконує градуальну функцію, оскільки вказує на низький і високий ступінь вияву ознаки дії.

За допомогою префікса об- утворюються дієслова, які мають у своїй семантичній структурі сему “результативності”. Як зазначає В. М. Русанівський, такі лексичні одиниці передають ступені інтенсивності, а тому виконують градуальну функцію [7]. Дієслова *обдурити, обжити, обнюхати, облатати* виражають достатню інтенсивність за допомогою префікса об-. Вищезазначені лексеми об'єднані градосемою “повністю”. Наприклад, лексема *обдурити* означає “вводити кого-небудь в оману діями або словами, звичайно для власної вигоди, користі; обманювати” [9, с. 388]; *[Микита:] Обдурив клятий ворожбит! Тільки гроші в мене видурив* /М. Кропивницький/; *обжити* – “освоювати нові місця, заселяючи їх і пристосовуючи для життя” [9, с. 393]; *обнюхати* – “нюхати кого-, що-небудь кругом, з усіх боків” [9, с. 409]; *облатати* – “латати кому-небудь все, що потрібно” [9, с. 400]; *Нема кому ні обіпрати, ні облатати: треба женитися* /Номис./.

Градосема “до кінця” є спільною для дієслів *обрости, обрізати, обмити, обмести, об'їхати, обмазати*. Наприклад, лексема *обрости* означає “укриватися якою-небудь рослинністю, заростати кругом, з усіх боків” [9, с. 418]; *На низенькому плисковатому островці, що заріс подекуди густими лозами, обріс навкруги високим*

очеретом та осокою, обізався другий соловейко /Л. Нечуй-Левицький/; *обрізати* – “ріжучи, відділити частину від цілого” [9, с. 417]; *Вельможі! Хто царя не слуха, Таким обрізатъ ніс і уха* /Л. Котляревський/; *обмити* – “мити кругом, з усіх боків” [9, с. 406]; *обмести* – “змітаючи, очищати поверхню чого-небудь від пилу, снігу і т. ін.” [9, с. 407]; *Шестірний... підійшов до дзеркала, причесав... свій вихор, побачив пір'їнку на каптанці, скинув його, обмів* /П. Мирний/; *об'їхати* – “їхати навколо кого-, чого-небудь” [9, с. 397]; *Уже й Шрам із гетьманом об'їхали байрак...* /П. Куліш/; *обмазати* – “покривати, намазувати поверхню чого-небудь якоюсь в'язкою, липкою і т. ін. масою речовиною” [9, с. 405].

Дієслова з префіксом *об-обпекти, обсмалити, об'юшити*, виражаючи конкретно-процесуальне значення дії з високою певною мірою інтенсивності, виконують градуальну функцію, оскільки в їх семантичній структурі є спільна градусема “дуже”. Наприклад, лексема *обпекти* означає “вогнем або чим-небудь гарячим пошкоджувати шкірні покриви, слизові оболонки” [9, с. 413]; *Здалося, гарячим приском обсипало дитину, обпекло варом* /С. Васильченко/ – дуже великий за силою; *обсмалити* – “завдавати опіків, болю вогнем або чим-небудь гарячим” [9, с. 421]; – *Ой, важко стояти близько коло начальства!.. І обсмалить тебе огнем, і обпалить* /Л. Нечуй-Левицький/; *об'юшити* – “ранити, бити або розбивати до крові” [9, с. 430]; *Юра, умившись кров'ю, встиг рубанути Івана між очі і об'юшив його аж до грудей* /М. Коцюбинський/.

Дієслова *обжерти, обпоїти* об'єднані градусемою “занадто”: *обжерти* – “завдати кому-небудь збитків, з'їдаючи його харчі” [9, с. 393]; – *Нічого йому не станеться... – меду обжерся, тепер болить живіт...* /С. Васильченко/ – вказівка на найвищий ступінь вияву ознаки дії; *обпоїти* – “поїти чим-небудь шкідливим або отруйним, звичайно з певною метою” [9, с. 413] – вказівка на високий ступінь вияву ознаки дії.

Градусема “повністю” є спільною для дієслів *оббігти, обцілувати, обшукати*. Наприклад, лексема *оббігти* означає “переймати, перехоплювати кого-небудь” [9, с. 383]; *В одну мить оббіг він поза дворами і наздогнав її на зеленому взгір'ї* /Л. Нечуй-Левицький/ – бігти швидко, наздоганяючи; *обцілувати* – “покривати поцілунками” [9, с. 428]; *Мелашка обцілувала маленьких братів і сестер, розв'язала хустку з гостинцями* /Л. Нечуй-Левицький/; *обшукати* – “оглядаючи все, старанно шукати кого-, що-небудь; трусити, обнишпорювати” [9, с. 430]; *Вона знайде... людей; оддасть їм усі свої гроші... і з ними обшукає плавні та знайде Остапа* /М. Коцюбинський/.

Значення “вище норми” передає префікс *пере-*, приєднуючись до дієслів недоконаного виду, а “нижче норми” – префікс *недо-*, який утворює лексико-семантичну опозицію за значенням міри вияву ознаки дії. Префікс *пере-* у дієсловах української мови передає надмірність дії, що відображає префіксальна градація. Проте, виконуючи функцію надлишковості в градації, на думку Л. М. Полюги, префікс *пере-* у дієсловах вказує і на повторення дії [4]. Семи “надмірний вплив на об'єкт”, “реалізація дії понад норму”, “надмірна дія”, “тривала дія” виділяє Т. М. Сидоренко у дослідженні “Кількісні способи дієслівної дії в українській мові” [8].

Виражаючи завершення дії, префікс *пере-* у дієсловах *перележати, перепалити, перепекти, перепити, пересолити, пересидіти, переспати, пересмажити, переїсти,*

перехолодити виконує градуальну функцію, оскільки у їх семантичну структуру вносить гранд-відтінок – завершення дії з надлишковим характером. Вищезазначені дієслова об'єднані семою “занадто”. Наприклад, лексема *перележати* означає “довго лежачи, доводити до заніміння, отерпlosti” [9, с. 580]; *Перележав боки, аж болять* /Сл. Гр./ – вказівка на найвищий ступінь вияву ознаки дії; *перепалити* – “довго смажити, роблячи непридатним для споживання” [9, с. 588]; [*Єфросина:*] *Підіть-бо, мамо, у пекарню, а то Химка там все перепалить та переварить* /Л. Нечуй-Левицький/; *перепекти* – “пекти надто довго, псувати тривалим печінням” [9, с. 590]; *пересолити* – “солити щось більше, ніж треба, класти в що-небудь солі більше, ніж слід” [9, с. 600]; *Куховарка, мабуть, закохалась, бо все пересолила, перепекла, пересмажила* /Л. Нечуй-Левицький/; *перепити* – “випивати алкогольних напоїв більше за іншого, інших” [9, с. 589]; *пересидіти* – “побути де-небудь занадто довго, довше, ніж треба, ніж годиться” [9, с. 597]; *Хліб пересидів у печі* /Сл. Гр./; *переспати* – “спати занадто довго, довше, ніж слід” [9, с. 598]; – *Нема того, щоб хазяїнові піддобритися, може, він переспав дуже...* /П. Мирний/; *пересмажити* – “смажити що-небудь довше, ніж треба” [9, с. 599]; – *Пхе!* – сказала Олеся, покуштувавши сухої ніжки. – *Килина не догляділа й пересмажила й попсувала* /Л. Нечуй-Левицький/; *переїсти* – “наїдатися зверх міри; об'їдатися” [9, с. 572]; *перехолодити* – “охолоджувати надто сильно, більше, ніж слід” [9, с. 610].

Градосема “дуже” є спільною для дієслів *перерости*, *перехвалити*, *перелити*. Наприклад, лексема *перерости* означає “виростати, рости більше, ніж треба” [9, с. 595]; Образно. – *Ти думаєш, що в мене руки не доросли до твоєї чуприни?* – крикнув батько. – *Мабуть, уже переросли...* /Л. Нечуй-Левицький/; *перехвалити* – “хвалити більше, ніж слід” [9, с. 608]; – [*Передерій:*] *Василь Трохимович?... Самий справедливий законник!* [*Храпко:*] *Спасибі вам... Глядіть тільки не перехвалить* /П. Мирний/; *перелити* – “наливати понад міру” [9, с. 580]; *На прю! Без ляку і зневіри – за правду, волю, за наш край! Перелили вже бузувіри Скорботи чашу через край* /М. Старицький/.

Дієслова з префіксом пере- *перегородити*, *перебити*, *переболіти*, *переломити*, виражаючи дію, завершену в часі, вказують на високий ступінь вияву ознаки дії, вони об'єднані градосемою “абсолютно”. Наприклад, лексема

Перегородити означає “ставлячи стіну, тин і т. ін., розділяти приміщення, простір на частини” [9, с. 566]; – *Недавно перегородив здорові старинні сіни стіною й зробив кімнату для дочок, – сказав отець Харитін* /Л. Нечуй-Левицький/; *перебити* – “розділяти ударом надвоє” [9, с. 556]; *3 наскоком Еней на Тура напустив, оддячивши йому сто з оком, І Вражу шаблю перебив* /Л. Котляревський/; *переболіти* – “перенести яку-небудь хворобу” [9, с. 557]; *Я пережив, переболів чимало! Було там децю радості, краси. Але найбільше по хребті вдаряло* /Л. Франко/; *переломити* – “ламаючи, ділити на частини” [9, с. 582]; *Хрусь! Пан писар... переломив хворостину* /Гр. Квітка-Основ'яненко/.

Префікс пере- у семантичну структуру дієслів *перевезти*, *перенести*, *перегризти*, *перекинути*, *перейти* вносить градосему “цілком”. Наприклад, лексема *перевезти* означає “везучи, переміщувати з одного місця на інше, змінювати місце розташування” [9, с. 563]; *Він зайнявся фірманкою й перевозив все, чого хто хотів* /Кобр./ – вказівка на підтвердження високого ступеня вияву ознаки дії; *перенести* – “несучи, переміщати через що-небудь” [9, с. 586]; [*Явдоха:*] *Грицьку, а це моя*

сестра... Пам'ятаєш Галю, маленьку Галю, що ти було через калюжі на руках переносив /П. Мирний/; *перегризти* – “гризучи, розділяти на частини” [9, с. 567]; *Якби кайдани перегризти, То гриз потроху б* /Т. Шевченко/; *перекинути* – “кидаючи вільним рухом, перевішувати щось або частину, кінець чогось через що-небудь, надавати чому-небудь певного положення” [9, с. 575]; *перейти* – “проходити якийсь простір, яку-небудь віддаль і т. ін.” [9, с. 609].

Повторювальну дію передають дієслова *переважити, переглядати, перемазати, перемити, переміряти, перемісити, переорати, перепнути, перепитати, перепрягти, пересудити, переховати, перечитати*. Вищезазначеним лексемам притаманна градуальна функція: вони вказують на високий ступінь вияву ознаки дії. Лексеми об'єднані градосемою “повторно, інакше”. Наприклад, дієслово *переважити* означає “важити, зважувати ще раз або заново, по-іншому” [9, с. 559]; *переглядати* – “розглядати, оглядати щось повторно” [9, с. 565]; *Часто удень, покинувши роботу, вона висувала з кутка Гафійчину скриню і переглядала її убоге шуплаття* /М. Коцюбинський/; *перемазати* – “мазати ще раз, повторно або заново, по-іншому” [9, с. 583]; *перемити* – “мити ще раз, повторно або заново, по-іншому” [9, с. 584]; *переміряти* – “міряти повторно або заново, по-іншому” [9, с. 585]; *Скинула я пояс, переміряла свою різку – моя різка* /І. Нечуй-Левицький/; *перемісити* – “місити ще раз, повторно або заново, по-іншому” [9, с. 585]; *переорати* – “орати ще раз, повторно або заново, по-іншому” [9, с. 588]; *перепнути* – “зав'язувати ще раз, повторно або заново, по-іншому” [9, с. 589]; *перепитати* – “звертатися до кого-небудь знову з тим самим питанням” [9, с. 589]; [Люцій:] *Отче, перепитай ще ти сестру Прісциллу, нехай вона, сумлінно пригадавши, нам скаже, чи вона не говорила Руфінові про Теофіла* /Леся Українка/; *перепрягти* – “запрягати ще раз, повторно або заново, по-іншому” [9, с. 593]; [Мартин:] *Панича везе в город тройкою з дзвінком, і ззаду табун лоша́т буде бігти? Зараз мені перепряжи!* /І. Карпенко-Карий/; *пересудити* – “судити ще раз, повторно” [9, с. 604]; – *Побачать начальники, що не поступаємось, і візьмуть собі в голову: мабуть, суд не по правді – треба пересудити* /Є. Гребінка/; *переховати* – “ховати, переховувати ще раз, в іншому місці” [9, с. 609]; [Кукса:] *Як це Антон постеріг, що я переховував гроші! Добре, що після того ще раз їх переховав!* /М. Кропивницький/.

У дієсловах *перечекати, перекурити, перекусити (перехамнути), пересидіти, перестояти* префікс *пере-* передає значення “завершеності дії”. Вищезазначені лексеми виражають градуальну функцію, оскільки в своїй семантичній структурі мають гранд-відтінок – короткочасність дії (вказівка недостатній вияв ознаки дії), їх об'єднує сема “недовго”. Наприклад, лексема *перечекати* означає “чекати якийсь час, перебувати де-небудь, у якомусь стані і т. ін.” [9, с. 612]; *Їй здається, що панові Валер'янові після його промов на мітингах небезпечно сидіти вдома. Лучче б перечекати цей лихий день десь у сусідів, в певному місці* /М. Коцюбинський/; *перекурити* – “курити недовго, під час невеликої перерви в роботі, заняттях і т. ін.” [9, с. 579]; *Дожавши снопа, Кирило сідає на снопі перекурити* /С. Васильченко/; *перекусити (перехамнути)* – “їсти нашвидкуруч, небагато; закушувати, перехоплювати” [9, с. 579]; *Пронеслась чутка, що орда підступає; зібрався чоловік, щоб з'їхати у друге місце, і ввійшов у хату перехамнуть* /Номис./; *пересидіти* – “сидіти, перебувати де-небудь якийсь час, перечекуючи щось.” [9, с. 597]; – *Я тебе*

проведу... в очерета. Там тобі буде безпечніше пересидіть лиху годину /Л. Нечуй-Левицький/; *перестояти* – “стояти, перебувати де-небудь якийсь час, дожидаючи, поки що-небудь мине, закінчиться; перечікувати” [9, с. 602]; *Заміж іти* – не дощову годину перестоять /Номис./.

Отже, префікс пере-, виражаючи дію, завершену в часі, виконує градуальну функцію, оскільки, утворюючи дієслова доконаного виду, має гранд-відтінки: “одноразова дія”, “надмірність дії”, “повторювальна дія” (вказівка на високий і найвищий ступінь вияву ознаки дії). Проте залежно від мети висловлювання цей префікс може виражати і короткочасність дії, вказуючи на достатній ступінь вияву ознаки дії.

Семою міри і ступеня вияву ознаки дії є префікс недо-, який надає дієсловам *недопалити, недомагати, недоїдати, недобачати, недопити, недочувати* значення неповної дії, відсутність потрібної міри, норми, ступеня. Слова з префіксом недо- утворюють градуальну опозицію до лексем з префіксом пере-, оскільки передають значення “нижче за норму”. У семантичній структурі вищезазначених лексем простежуємо градосему “мало”, “трохи”. Наприклад, дієслово *недоїдати* означає “погано харчуватися, систематично не наїдатися” [9, с. 333]; *От вона поневіряється із своїм старим в убогій хатині, недоїдає й недосипає* /Л. Нечуй-Левицький/ – їсти менше, чим потрібно; *недолічитися* – “виявляти у себе відсутність чи нестачу когось, чого-небудь при переліку, підрахунку” [9, с. 334]; *Натякала [свекруха] на якусь сотню рублів, що з мандрами сина недолічилися старі* /П. Мирний/; *недобачати* – “мати поганий зір, погано бачити; сліпувати” [9, с. 331]; – *Ти вже й справді став старий та ще й недобачаєш* /Л. Нечуй-Левицький/ – бачити гірше, ніж здорова людина; *недопити* – “пити менше, ніж потрібно” [9, с. 335]; *недопалити* – “спалювати що-небудь не повністю” [9, с. 335]; *недочувати* – “погано чути, бути глухуватим” [9, с. 337] – чути гірше; вираження патології, відхилення від норми; *недомагати* – “бути не зовсім здоровим; слабувати” [9, с. 334]; *Вона була вже не молода, біля шістдесяти років жінка – очі вже недомагали* /М. Коцюбинський/.

Отже, словотвірний спосіб вираження градуальності у дієсловах є одним із найпродуктивніших, бо префікси по-, об- (обі-), пере-, недо- вносять у слова додаткові відтінки значення, що й забезпечує вираження градуальності. Префікси та форманти виступають у ролі градуаторів – допоміжних засобів вираження градуальної семантики дієслів. Завдяки афіксам слово набуває нового гранд-відтінку, тобто утворюється значення міри і ступеня вияву ознаки дії.

Л і т е р а т у р а :

1. *Безпояско О. К.* Граматика української мови : морфологія / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К. : Либідь, 1993. – 335 с.
2. *Исаченко А. В.* Грамматический строй русского языка в сопоставлении со словацким / А. В. Исаченко. – Братислава : Изд-во Словацкой АН, 1960. – Ч. 2: Морфология. – 579 с.
3. *Марчук Л. М.* Категорія градації в сучасній українській літературній мові [монографія] / Людмила Миколаївна Марчук. – К., 2008. – С. 368.
4. *Полюга Л. М.* Словник українських морфем / Л. М. Полюга. – Львів : Світ, 2001. – 448 с.
5. *Рильський М. Т.* Вірші та поеми / упоряд. П. Моргаєнко, передм. О. Дейга. – К. : Дніпро, 1982. – 303 с.
6. *Русанівський В. М.* Дієслово – рух, дія, образ / В. М. Русанівський. – К. : Рад. школа, 1977.

7. Русанівський В. М. Структура українського дієслова / В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1971. – 315 с.
8. Сидоренко Т. М. Кількісні способи дієслівної дії в українській мові [монографія] / Тетяна Михайлівна Сидоренко. – Ніжин, 2005. – С. 236.
9. Глумачний словник української мови / в трьох томах [авт.-уклад. В. Яременко, О.Сліпушко]. – К. : Аконт, 2004.
10. Чубань Т. В. Особливості префіксального вираження видових відмінностей у системі двовидових дієслів / Т. В. Чубань // Мовознавство. – 1996. – № 2-3. – С. 60-65.

Ткаченко Ю. В. Префиксы по-, пере-, недо- как способ выражения градации в современном украинском языке.

Статья посвящена исследованию префиксов по-, пере-, недо-, с помощью которых выражается градация в современном украинском языке. Проанализировано лексемы с вышеназванными аффиксами и определено grand-оттенки, которые они вносят в семантическую структуру слова.

Ключевые слова: словообразование, префиксация, словообразовательные форманты, сема, градуальная функция, градация, градуатор, градуальные оппозиции, grand-оттенки.

Tkachenko Yu. V. Prefixes po-, ob- (obi-), pere-, nedo- as means of expression of gradation in modern ukrainian language.

The article is devoted to researching of prefixes po-, ob-, pere-, nedo-, as means of expression of gradation in modern ukrainian language. Lexemes are analysed with the above mentioned affixes and defined grandee tints, that they bring into the semantic structure of the word.

Keywords: a word-formation, prefixes, word-formation formant, sema, gradual function, gradation, graduator, gradual oppositions, grandee tint.

**Толчеєва Т. С.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова**

СПЕЦИФІКА СПІВВІДНЕСЕНОСТІ ПОНЯТТЯ І КОНЦЕПТУ

Статтю присвячено проблемі диференціації термінів поняття і концепт. Концепт є ідеєю, яка виникає у свідомості на докомунікативному етапі мисленнево-мовленневого процесу. Описано різні підходи до трактування цих термінів.

Ключові слова: поняття, концепт, структура концепту.

Осягнення феномену знання через концептуальні структури є новим підходом до з'ясування вже таких суто лінгвістичних понять, як значення, поняття і, звичайно ж, концепт.

У когнітивному розумінні термін концепт (ментальна одиниця, інформаційна структура, що відображає знання та досвід людини) був опрацьований американським лінгвістом Р. Джакендоффом у його монографії "Семантичні структури", де він оперував поняттями концепту об'єкта та його частин, концепту руху, дії, простору, часу, ознаки, що ставило виділювані ним концепти у певну відповідність до частин мови [1, с. 26].

Найпоширенішою позицією є положення про те, що основою концепту є поняття, але основою поняття частіше за все не є концепт. Це наводить на думку про те, що концепт має бути етноспецифічно забарвленим поняттям з певною етнопсихологічною надбудовою. Концепт – не поняття, а сутність поняття, виявляється у своїх змістових